

Kim

Ред'ярд Кіплінг

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Великий колісний шлях

Я — Кім. Я — Кім. А хто такий Кім?

Зверніть увагу, скільки разів (і за яких обставин) Кімбол О'Гара повторює ці слова, аж доки не знаходить відповідь на останніх сторінках цієї книжки.

То хто ж такий Кім? І що таке — «Кім»?

На останнє питання відповісти найлегше: це найкращий роман Ред'ярда Кіплінга, якого довгий час вважали нездатним опанувати велику форму. Надто вже його перші спроби поступались оповіданням та нарисам. Цикли — так, тут питань не було: три солдати, які відбувають службу в Індії, Мауглі та його зграя, Сталкі і його команда в кожному новому оповіданні поставали надивовижу живими. Чому ж «Світло, що згасло» і «Відважні капітани», не кажучи вже про написану у співавторстві «Наулаху», викликали в кращому разі поблажливі відгуки?

Коли Ред'ярд розповів, що взірцем для його нової книжки (якраз «Кіма») став «Дон Кіхот», розлогий твір про шлях, на якому можна зустріти будь-кого і будь-що, — місіс Кіплінг не витримала: «От не прикривайся переді мною Сервантесом! Ти ж чудово знаєш, що навіть задля спасіння душі не можеш вигадати сюжет». Приймемо це як можливе пояснення: Кіплінг зумів-таки написати справжній роман, коли знайшов історію, що складається з окремих пригод, зустрічей, випадковостей, — а разом із тим неспішно рухається до визначеної мети.

Але про «Кіма» мало сказати, що це шедевр Кіплінга, хоча саме так його й називали Марк Твен, Томас Стернз Еліот, Вільям Сомерсет Моєм і Хорхе Луїс Борхес. «Кім» — це один із найкращих романів усього ХХ століття.

...Проте — чи ХХ-го? Кіплінг закінчив роман у серпні року, а друком він вийшов лише у жовтні -го: між цими

подіями якраз і пролягла межа століть. Рівно половину життя Кіплінг прожив до того, рівно стільки ж йому залишилось: трохи більше, ніж тридцять п'ять років. Тож «Кіма» написано ще у ХІХ столітті, але він стоїть значно ближче до творів ХХ-го, поєднуючи реальність із міфом, а шпигунські пригоди — із вишуканою філософією.

...Шпигунськ ий роман? Так, Кіплінга вважають одним із батьків цього жанру («І Яну Флемінгу до нього дуже далеко!» — додають зазвичай), проте не варто відкривати роман, чекаючи знайти в ньому інтриги та перестрілки. (Інтриги — будуть, постріли в — дуже мало. Професіонали працюють тонко.) «“Кім” — водночас і шпигунська історія, і оповідь про пошуки, і роман виховання, але передовсім — зізнання в любові до Індії, віншування звуків, пахощів і кольорів субконтиненту», — так написав один критик, і до цього можна додати лише, що інколи «Кіма» зараховують і до «дитячої літератури». Дитяча? Радше «підліткова» — приблизно в тому ж сенсі, що й «Гекльберрі Фінн», «Вбити пересмішника» або пізні казки про мумі-тролів. Усі ці твори — про входження до великого світу, і в них не знайти (хіба що трохи у фіналі Твенового роману) того спрощення, яке погані письменники вважають необхідною умовою літератури для і про дітей. «Кім» — доросла книга, яка не схиляється до читача і не повчає його, навіть не веде за собою, а відкриває безліч можливостей. Скількома з них ми зможемо скористатись — залежить лише від нас.

А хто такий Кім?

Отже, «Кім» — не просто роман, а багато книжок одночасно, на межі століть, світів і культур. А якою ж іще може бути історія ірландця, що виріс на індійському базарі, став учнем тибетського лами і потрапив у поле зору британської розвідки? І хто, як не Кіплінг, міг її написати, — Кіплінг, який народився в Індії, навчався в Англії, повернувся на батьківщину, потім знову до Англії, довгий

час жив у Америці, наїздами — у Південній Африці і врешті, вже після «Кіма», знайшов остаточний притулок у графстві Сассекс. Герой на межі — Кіплінгів улюбленець: згадаймо лише Мауглі, який існує між світами звірів та людей. «Та Сходу і Заходу вже нема, границь нема поготів...» — коли? «...Як сильні стають лицем у лице, хоч вони із різних світів!» — але що ми назвемо «силою»? Кордони і межі не зникають, бо кожен з учасників Великої Гри зберігає своє лице, свою несхожість. Аби уявити іншого, стати іншим, треба насамперед зрозуміти його, а потім — і себе самого. І тоді — ти знову станеш самим собою, але вже не таким, яким був. Кім — Друг Усього Світу, як його називали в рідному місті; і роман, зокрема, про те, як хлопець стає гідним цього звання.

Не дивно, що вже перша «велика проза» Кіплінга була про межове існування. Іще в Індії, у неповних двадцять років, він почав роман «Матуся Мат'юрін» про стару ірландку, власницю опіумного притону в Лагорі. Матусина донька отримала виховання в Англії, вийшла за службовця індійської цивільної служби... і таким чином на базарі дізнавались урядові таємниці, а в уряді знали, про що говорять на базарі. Сестра і мати Кіплінга — його найсуворіші критики, якщо не рахувати батька, — визнали перші сторінок роману «гидкими, хоча й потужними». Письменник і сам побачив, що не може впоратися з темою, відклав «Матусю Мат'юрін», але і час від часу до неї повертався, аж поки не узяв для «Кіма» все, що вважав за потрібне, — і, мабуть, знищив рукопис.

Натомість, що робити із Кімом, Кіплінг знав одразу. 1 року він пообіцяв журналу «Сент-Ніколас» оповідання про хлопця, «який шукав Річку Зцілення», і наступного року взявся за перо. Невдовзі, однак, виявилось, що історія шириться і шириться. «Сент-Ніколас» задовольнився казками з «Книги Джунглів» (ще б пак, задовольнився!), а робота над «Кімом» з перервами тривала аж вісім років. Щось було в ньому таке, що ніяк не відпускало Кіплінга,

змушувало знову і знову переробляти текст (востаннє — вже у коректурі) і час від часу радитись із батьком, який з прискіпливістю художника і натураліста перевіряв найдрібніші деталі, а також нагадував те, що Ред'ярд уже встиг забути, — наприклад, про вечірній серпанок над Великим колісним шляхом.

Минуло майже сто років, і ентузіаст на ім'я Пітер Гопкірк помандрував Пакистаном і Північно-Західною Індією — місцями, що їх зображено у романі, — а потім звітував про це у книжці «В пошуках Кіма». Гопкірк остаточно підтвердив те, про що вже давно говорили кіплінгознавці: письменник був ледь не документально точним, — тоді, звісно, коли це не ставало на перешкоді його задуму. Джон Локвуд Кіплінг -старший — доглядач лагорського музею, «чаклунського будинку», в який ми входимо разом із ламою на перших сторінках роману. Історій англо-індійців, які виростили серед туземців, було відомо чимало принаймні з 1810-х років, і одну з них Кіплінг навіть встиг перетворити на оповідання («Намгай Дула»,). Полковника Крейтона насправді звали Томасом Монтгомері, і його люди намагалися картографувати Тибет і проникнути до закритого міста Лхаси. Мав свій прототип і Ларган-сагіб, наставник шпигунів, — про це ви прочитаєте у примітках до роману; американський письменник Френсіс Меріон Кроуфорд навіть випередив Кіплінга і зобразив «Ларгана» в романі «Містер Айзекс» (). Магбуб Алі зображений в романі під власним ім'ям — сподіваюсь, йому це не зашкодило!

А хто такий Кім?

Що ж стосовно головних героїв роману... Тибетський лама справді якось завітав до лагорського музею, але, окрім побіжної згадки у листі Кіплінга-батька, про це нічого не відомо. Своїм характером, м'якою мудрістю і відкритістю світу лама завдячує зовсім не буддистським священикам, а чоловікові Кіплінгової тітки — славетному митцю Едварду Берн-Джонсу. Справді: немає Сходу,

немає Заходу. Такою ж мірою Кім — це романтизована постать самого автора, який не на службі «Інтелідженс сервіс», а за письмовим столом перетворювався на будь-яку людину з п'яти материків.

Англійський письменник Теренс Генбері Вайт — автор блискучого роману «Король Минулого і Прийдешнього», який ще чекає на український переклад, — якось зауважив, що лише той, хто, як і він сам, народився в Індії, може вповні зрозуміти й оцінити «Кіма». «Вповні» — поняття відносне. Було б сумно, якби кращі твори світової літератури лишались надбанням лише своїх культур. У чомусь «Кім», звісно, був більш зрозумілим для сучасників Кіплінга, котрі — навіть якщо не полишали берегів Британії, — так чи так знали якісь англо-індійські вирази, звороти, історичні обставини. Але роман написано так, що читач — будь-який читач! — стає одним із мандрівців колісним шляхом і встигає ухопити рівно стільки, скільки встигає. Треба знати не так вже й багато. З кінця XVIII століття Британія і Росія вели суперництво за Центральну Азію, яке 1840 року отримало неофіційну назву Велика Гра. У році північ і центр Індії охопило повстання, яке зараз називають Першою війною за незалежність, а в романі Кіплінга — Чорним роком. За два роки повстання придушили, і влада на субконтиненті перейшла від Ост-Індської компанії до британської корони; у році Вікторія офіційно прийняла титул імператриці Індії.

(А коли ж відбуваються події «Кіма»? Виявляється, що точно датувати їх неможливо: різні деталі вказують чи то на кінець 1870-х, чи на кінець 1880-х. Важливо інше: це — Індія Кіплінга, який народився в Бомбеї 1865 року і востаннє побував у ній 1891 року. А після «Кіма» не повертатиметься туди навіть у прозі та віршах. Ці двері зачинились назавжди.)

Коли «Кім» з'явився друком, критики зауважили, що ранні оповідання Кіплінга, які, власне, і заклали підвалини його слави, порівняно з новим романом здавались лише начерками поряд із величною картиною. До певною міри так воно і є (скажу я, зовсім не бажаючи принизити твори Кіплінга попередніх десятиліть). Магбуб Алі — оповідач «Балади про царський жарт»; поліцейський Стрікленд — герой низки історій із різних збірок; у Гімалаях Кім зустрічає головну героїню оповідання «Ліспет»... Усіх Кіплінг знав, усіх бачив, і от нарешті зібрав воєдино.

У кожній літературі має бути книжка, яка намагається вмістити увесь світ, все життя в усіх його проявах. І не просто вмістити — прийняти й назавжди зберегти для читача. В Іспанії це, звісно, «Дон Кіхот», в Англії — «Піквікський клуб», в Росії — «Євгеній Онегін». «Це не роман, — казав Г. К. Честертон про Діккенсову епопею, — романи закінчуються, а “Піквік” — ні, так само, як і янголи».

Я, звісно, нічого не скажу про фінал «Кіма». Це єдине можливе завершення історії та водночас — відкрита можливість для кожного з читачів уявити, що буде далі. «Він сам зупинився чи ти його зупинив?» — спитав Дж. Л. Кіплінг, коли син повідомив йому, що закінчив роман. «Він сам». — «Тоді, може, він не такий вже й поганий», — відповів Кіплінг-старший... і зробив чудові ілюстрації до роману.

Так, книжка, що дарує радість, зачудування і мудрість вже понад сто років, — не така вже й погана. Переконайтеся в цьому.

А хто такий Кім?

Михайло Н азаренко

...

Далі — у повній книжці «Кім».

nashaknyga.com.ua